

УДК 342.95(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2025.37.17>

ОСНОВНІ ОЗНАКИ СУБ'ЄКТІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Труба Роман Михайлович,
orcid.org/0009-0003-0971-8350
доктор філософії в галузі права,
докторант
(ПУ «Науково-дослідний інститут
публічного права», м. Київ, Україна)

Стаття присвячена з'ясуванню основних ознак суб'єктів забезпечення національної безпеки України. Зазначені суб'єкти вирізняються певним набором обов'язкових ознак, що дають змогу відносити їх до структури суб'єктів забезпечення національної безпеки. Розглядувані суб'єкти передусім є суб'єктним елементом системи забезпечення національної безпеки, структура якого, згідно із сучасною доктриною національної безпеки та чинним законодавством, охоплює два рівні – міжнародний і національний. На національному рівні до суб'єктів забезпечення національної безпеки належать: керуючий суб'єкт (глава держави); керована підсистема – суб'єкти, включені до сектору безпеки й оборони; допоміжна підсистема; індивідуальні та колективні суб'єкти громадянського суспільства. Характерною ознакою цих суб'єктів є перебування під дією адміністративно-правового режиму забезпечення національної безпеки. У межах дії цього режиму вказані суб'єкти реалізують конкретну мету – функцію забезпечення національної безпеки, яка виявляється у виконанні специфічних за змістом завдань і ґрунтується на вимогах чинного законодавства. Мета їхньої діяльності збігається із загальними завданнями забезпечення національної безпеки, а діяльність кожного окремого суб'єкта має відповідати принаймні одному або кільком із цих завдань. Особливість суб'єктів безпеки також полягає у виконанні важливої публічної «метафункції» – безпосереднього забезпечення національної безпеки через реалізацію комплексу цільових функцій. Крім того, ці суб'єкти діють відповідно до принципів забезпечення національної безпеки, а отже, їх діяльність є не лише узгодженою з вимогами законодавства, а й спрямована на панування права. Вказане означає, що у своїй діяльності вони, з одного боку, зобов'язані керуватися нормами Конституції України, актами законодавчого рівня та підзаконних нормативно-правових актів. З іншого боку, їх діяльність ґрунтується на комплексі принципів забезпечення національної безпеки, що охоплюють загальні, спеціальні й особливі принципи. У висновках узагальнено результати проведеного дослідження.

Ключові слова: безпека, забезпечення національної безпеки, національна безпека, професійна публічна служба, суб'єкти адміністративного права, суб'єкти громадянського суспільства, суб'єкти забезпечення національної безпеки.

MAIN CHARACTERISTICS OF ENTITIES PROVIDING NATIONAL SECURITY OF UKRAINE

Truba Roman Mykhailovych,
orcid.org/0009-0003-0971-8350
Doctor of Philosophy in Law,
Doctoral Student
(Private institution "Scientific Institute
of Public Law", Kyiv, Ukraine)

This article clarifies the defining characteristics of the actors responsible for ensuring Ukraine's national security. These entities possess certain mandatory features that place them within the broader structure of national security actors. Fundamentally, they represent a 'subject element' within the national security system, which – under the contemporary national security doctrine and current legislation – operates at both the international and national levels. At the national level, the actors responsible for national security include the governing entity (the Head of State), a managed subsystem (the entities that make up the security and defence sector), an auxiliary subsystem, and both individual and collective civil society actors. A key distinguishing feature of these entities is their subjection to the administrative and legal regime for ensuring national security. Under this regime, they pursue a specific aim: the function of upholding national security, which is realised through targeted tasks grounded in existing legislation. Their purpose coincides with the overarching goals of national security, and each entity's activities must fulfil one or more of these objectives. The distinctive feature of these security entities also lies in their fulfilment of a critical public "meta-function," namely the direct provision of national security through the execution of a range of targeted functions. These target functions include law-making, protective, security, defense, control, coordination, ideological, and educational functions. Furthermore, their operations adhere to established principles of national security, indicating that their activities not only comply with legal requirements but are also directed towards upholding the rule of law. In practical terms, they are obliged to be guided by the Constitution of Ukraine, by legislation at every level, and by subordinate regulatory instruments. At the same time, their work is grounded in a set of overarching, special, and specific principles underpinning the safeguarding of national security. The article's conclusions encapsulate these findings.

Key words: actors ensuring national security, actors of administrative law, civil society actors, ensuring national security, national security, professional public service, security.

Актуальність теми. Національна безпека загалом є станом функціонування держави, буття людини та суспільства в умовах допустимих безпекових ризиків (негативний вплив яких компенсується), що досягається шляхом цілеспрямованої забезпечувальної діяльності відповідного кола суб'єктів (різних типів суб'єктів забезпечення національної безпеки), спрямованої на попередження ризиків національної безпеки, охорону та захист умов національної безпеки, а також відновлення належного стану національної безпеки. Таким чином, національна безпека – це комплекс умов буття суб'єктів в об'єктивній дійсності, які: по-перше, дозволяють їм повноцінно існувати, розвиватись, накопичувати свій соціально-економічний та іншого виду потенціал; по-друге, існують лише тоді, коли вони забезпечуються відповідними суб'єктами. Причому національна безпека та її забезпечення не може вважатись явищем, що виникає, триває, еволюціонує та занепадає саме по собі, адже відповідний тип безпеки та вказана забезпечувальна діяльність є результатом діяльності суб'єктів, які, з огляду на

власний статус, здійснюють дії та приймають рішення, наслідком яких є формування умов з мінімальними безпековими ризиками. Тобто забезпечення національної безпеки України є результатом людської діяльності, прямо чи опосередковано спрямованої на досягнення мети та виконання завдань забезпечення національної безпеки. Таким чином, в умовах наявних у сучасній Україні кризових факторів, що негативним чином позначаються на стані національної безпеки, а також у контексті поточного розвитку української доктрини забезпечення національної безпеки нагальною стає потреба у формуванні актуальної наукової думки про суб'єктів забезпечення національної безпеки, зокрема щодо їх ключових рис.

Аналіз наукової літератури та невирішені раніше питання. Аналіз наукових джерел засвідчує, що вчені традиційно приділяють увагу окресленню різних підходів до визначення змісту таких явищ, як «безпека» та «національна» безпека». Водночас можна констатувати відсутність комплексних наукових розвідок, присвячених встановленню та осмисленню особливих рис суб'єктів забезпечення національної безпеки. Попри це, окремі аспекти вказаного питання розкрито в наукових напрацюваннях багатьох українських дослідників, серед яких: І. М. Базарко, С. В. Белай, С. О. Годлевський, О. М. Дубенко, Є. В. Кобко, О. І. Курило, В. М. Левківська, В. А. Ліпкан, Ю. О. Михайлова, Р. С. Троцький, А. А. Тупіков, М. М. Шевченко, Р. Ю. Штеба та ін. Ураховуючи наукові розвідки зазначених та інших учених, можемо сформулювати актуальну наукову думку про основні риси відповідного кола суб'єктів адміністративного права.

Отже, **метою статті** є з'ясування основних ознак суб'єктів, які забезпечують національну безпеку України. Досягнення цієї мети передбачає виконання таких *завдань*: 1) наукове обґрунтування переліку ознак суб'єктів національної безпеки, відображених у законодавстві та науковій літературі; 2) детальний аналіз ключових ознак з поясненням їхнього змістового наповнення; 3) узагальнення отриманих висновків для подальшого теоретичного та практичного застосування.

Виклад основного матеріалу. Загалом позиція стосовно того, що для суб'єктів забезпечення національної безпеки України характерним є певний перелік базових ознак, ґрунтується на позиції, що ці суб'єкти належать до структури системи суб'єктів забезпечення національної безпеки (суб'єктна підсистема системи забезпечення національної безпеки), їм притаманний загальний адміністративно-правовий статус відповідного типу суб'єктів. Причому слід мати на увазі, що в Законі України «Про національну безпеку України» не міститься вказівки на існування системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, а йдеться про сектор безпеки й оборони. Проте відповідний підхід законодавця не ґрунтується на запереченні існування системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, а сама ця система (допоки вона не знайде вираження на рівні законодавства) є суто теоретичною конструкцією, що має важливе практичне значення в питанні забезпечення стану національної безпеки.

Так, ураховуючи позиції учених щодо сутності національної безпеки та її забезпечення, а також правового статусу суб'єктів забезпечення національної безпеки України [див., напр.: 1–4], доходимо висновку, що цим суб'єктам притаманні такі ключові риси:

1) суб'єкти забезпечення національної безпеки є суб'єктним елементом системи забезпечення національної безпеки. Забезпечення національної безпеки загалом є цілісною системою, основу якої «становлять органи, сили та засоби забезпечення національної безпеки» [5, с. 58]. Вказане є цілком закономірним, адже, як слушно зазначає Ю. О. Михайлова, «національна безпека потребує системності її забезпечення», причому ключовим елементом цієї системи слід вважати «відповідних суб'єктів, чия

діяльність полягає у виконанні низки правових, організаційних, кадрових, матеріально-технічних, соціально-економічних та інших заходів, спрямованих на своєчасне попередження, виявлення та подолання реальних і потенційних внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечення належного рівня захисту життєво важливих інтересів особи та сприятливих умов для розвитку країни загалом» [4, с. 152]. Відповідно, національна безпека не може бути повною мірою гарантована лише завдяки стратегіям і законодавству без наявності «суб'єктного елементу» системи, що функціонує згідно з чинними нормами законодавства й залучає професійні кадри у відповідній кількості та певної якості;

2) суб'єкти забезпечення національної безпеки є частиною системи, структура якої відображена в доктринальних концепціях і в чинному законодавстві. На сьогодні в Україні ці суб'єкти поділяються на дві основні групи: суб'єкти сектору безпеки й оборони; інші державні органи та органи місцевого самоврядування, що гарантують безпеку у взаємодії з органами сектору безпеки й оборони. Крім того, в умовах демократизації системи публічного адміністрування у сфері забезпечення національної безпеки наразі можна виокремити в якості додаткової також групу суб'єктів громадянського суспільства (індивідуальних і колективних), що забезпечують національну безпеку у взаємодії з відповідними органами публічної служби (зі складу сектору безпеки й оборони), або ж без взаємодії, здійснюючи з дотриманням вимог ст. 19 Основного Закону України забезпечувальні дії в напрямі забезпечення стану національної безпеки;

3) суб'єкти забезпечення національної безпеки охоплені адміністративно-правовим режимом забезпечення національної безпеки. Ці суб'єкти є невід'ємним елементом вказаного режиму, будучи також суб'єктами (всі з них), котрі не лише дотримуються вимог цього режиму, а й суб'єктами, котрі формують цей режим, забезпечуючи його нормативно-правовим чином (ті з них, які володіють нормотворчими повноваженнями або ж долучаються до процесу правового регулювання національної безпеки) чи в інший спосіб;

4) метою діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки є ефективне виконання функції забезпечення національної безпеки шляхом організації управління ризиками й загрозами, що ставить за мету захист і розвиток національних інтересів та життєво важливих цінностей особи й суспільства. Вказане передбачає вчасне виявлення, попередження, локалізацію та нейтралізацію як внутрішніх, так і зовнішніх загроз, а також гарантування ефективності власне системи забезпечення національної безпеки;

5) суб'єкти забезпечення національної безпеки провадять діяльність, яка характеризується особливим змістом (прямо чи опосередковано стосується утвердження, охорони та захисту стану національної безпеки), а також ґрунтується на нормах чинного законодавства. Стосовно змісту діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки, то вона тотожна змісту забезпечення такого типу безпеки, а тому, як зазначає Р. Ю. Штеба, «є основою для розроблення та правового закріплення системи державних органів та громадських організацій, діяльність яких спрямована на реалізацію завдань забезпечення національної безпеки; визначення компетенції державних органів і громадських організацій у сфері безпеки; встановлення порядку й умов застосування відповідних заходів протидії виявленим загрозам, а також урегулювання інших проблем, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки» [6, с. 48]. Причому І. М. Базарко стверджує, що основний зміст забезпечення національної безпеки полягає в підтримці правових та інституційних механізмів, а також ресурсних можливостей держави й суспільства на рівні, що відповідає національним інтересам

України [7, с. 119]. З огляду на те, що зміст діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки відповідає змісту завдань забезпечення національної безпеки, доходимо думки, що в контексті вимог ст. 19 Конституції України ці завдання мають бути закріплені в законодавстві (причому завдання забезпечення національної безпеки, що виконуються громадянами та суб'єктами громадянського суспільства на добровільній основі, можуть впливати з норм моралі, відчуття патріотизму тощо);

6) суб'єкти забезпечення національної безпеки виконують важливу публічну функцію – забезпечення національної безпеки, яка об'єктивується за рахунок реалізації комплексу цільових функцій забезпечення стану національної безпеки. Українська вчена В. М. Левківська зазначає, що «адміністративно-правове забезпечення національної безпеки спрямоване на реалізацію однієї з найважливіших функцій сучасної держави – функції забезпечення національної безпеки» [8, с. 87]. Із зазначеним слід погодитись, роблячи застереження, що функція забезпечення національної безпеки на сьогодні постає як особлива публічна метафункція, яку мають реалізувати всі суб'єкти права, керуючись (на додаток до патріотичних переконань) прагненням до самозбереження, виходячи із засад перспективної юридичної відповідальності (як *responsibility*), а також національної солідарності. Таким чином, можна сформулювати два попередні висновки: перший – твердження про обов'язковість виконання цієї функції фактично всіма суб'єктами права не повинно слугувати аргументом для зняття відповідальності з держави за забезпечення національної безпеки. Лише держава володіє ресурсами, які дозволяють комплексно формувати та захищати належний стан національної безпеки. Другий висновок – реалізуючи вказану публічну метафункцію, суб'єкти забезпечення національної безпеки виконують цільові функції забезпечення відповідного типу безпеки, які узгоджуються з напрямками забезпечення національної безпеки. Ураховуючи позиції вчених щодо змісту та структури актуальних функцій забезпечення національної безпеки [див., напр.: 9; 10], доходимо думки, що для суб'єктів забезпечення національної безпеки типовим є виконання таких базових цільових функцій: правотворча, захисна, охоронна, оборонна, контрольна, координаційна, ідейно-просвітницька;

7) суб'єкти забезпечення національної безпеки виконують діяльність, узгоджену з принципами забезпечення національної безпеки, і таку, що відповідає вимогам чинного законодавства (є підзаконною). Як відомо, «система забезпечення національної безпеки України створюється і розвивається відповідно до Конституції України та інших нормативно-правових актів, що регулюють суспільні відносини у сфері національної безпеки» [5, с. 58], а отже, є підзаконною діяльністю. Це означає, що відповідне коло суб'єктів адміністративного права повинно мати можливість щодо реалізації власних функцій завдяки нормативно-правовому забезпеченню їх діяльності. Так, розглядаючи нормативно-правову основу діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки України, наразі можемо вести мову про такі групи нормативно-правових актів національного рівня (крім, звісно кодифікованих законів України про кримінальну відповідальність, про адміністративну відповідальність та інші кодекси, що містять норми, реалізація яких передбачає забезпечення національної безпеки України): а) положення Основного Закону України; б) норми законів України, що визначають засади національної безпеки, правові режими у сфері забезпечення національної безпеки, правові статуси суб'єктів забезпечення безпеки та механізми їх реалізації; в) норми підзаконних актів, які конкретизують положення законодавчих актів про забезпечення національної безпеки, сприяють їх ефективній реалізації.

Суб'єкти забезпечення національної безпеки підлягають впливу адміністративно-правового режиму забезпечення національної безпеки тією мірою, у якій їх

діяльність має бути підзаконною. Водночас цей режим як важливий елемент правопорядку потребує також того, щоб означені суб'єкти діяли відповідно до права (не підривали правопорядок, сприяли пануванню права). Вказана обставина сприяє тому, щоб весь механізм діяльності суб'єктів забезпечення національної безпеки був гармонійним елементом правопорядку. Це означає, що створення та дія відповідного кола суб'єктів повинні ґрунтуватися на вимогах принципів забезпечення національної безпеки України.

Висновки. Ураховуючи викладене, зазначимо, що адміністративно-правова природа суб'єктів забезпечення національної безпеки є складним питанням, що потребує поглибленого й системного аналізу з урахуванням низки характерних для цих суб'єктів права особливостей. Передусім слід брати до уваги, що ці суб'єкти формують суб'єктну підсистему (суб'єктний елемент) системи забезпечення національної безпеки, постаючи як відносно автономна система з притаманним їм загальним адміністративно-правовим статусом суб'єкта забезпечення національної безпеки. У зв'язку з цим, важливо наголосити на тому, що структура сучасної системи суб'єктів забезпечення національної безпеки, яку поки що можна вважати переважно теоретичною конструкцією, має при цьому цілком реальне практичне значення та ґрунтується на чинному законодавстві.

У цьому контексті варта уваги та обставина, що відповідне коло суб'єктів перебуває під дією адміністративно-правового режиму забезпечення національної безпеки й водночас характеризується спільним для них усіх адміністративно-правовим статусом суб'єкта забезпечення національної безпеки. Відповідно, ці суб'єкти реалізують загальну мету забезпечення національної безпеки, що впливає з їхньої спільної публічної функції в державі. Крім того, слід звернути увагу й на те, що діяльність розглядуваних суб'єктів вирізняється особливим змістом: вона прямо чи опосередковано спрямована на утвердження, охорону та захист стану національної безпеки, а отже, згідно з вимогами ст. 19 Конституції України, має ґрунтуватись на засадах чинного законодавства і принципах права. Таким чином, досліджуване коло суб'єктів виконує специфічну «метафункцію», яка зводиться до забезпечення національної безпеки, що виявляється в здійсненні низки цільових функцій, покликаних підтримувати належний стан безпеки держави. Здійснюючи вказану «метафункцію», суб'єкти забезпечення національної безпеки діють у межах підзаконності, узгоджуючи власні дії, бездіяльність і рішення із загальноправовими, галузевими (адміністративно-правовими) та спеціальними принципами (тобто з основоположними ідеями адміністративно-правового режиму забезпечення національної безпеки).

Список використаних джерел:

1. Белаї С. В., Годлевський С. О., Тупіков А. А. Роль і місце Національної гвардії України у системі забезпечення державної безпеки: урахування зарубіжного досвіду. *Чесць і закон*. 2017. № 2 (61). С. 22–29.
2. Дубенко О. М. Правове врегулювання взаємодії підрозділів Національної поліції та Держприкордонслужби з забезпечення національної безпеки у прикордонному просторі. *Юридичний бюлетень*. 2023. Вип. 28. С. 194–205.
3. Кобко Є. В. Система суб'єктів публічної адміністрації в механізмі реалізації державної політики забезпечення національної безпеки України. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 4 (25), Т. 2. С. 84–89.
4. Михайлова Ю. О. Роль та місце Державної прикордонної служби у системі суб'єктів забезпечення національної безпеки України. *Форум права*. 2017. № 4. С. 152–158.

5. Ліпкан В. А. Поняття системи забезпечення національної безпеки України. *Право і безпека*. 2003. № 2. С. 57–60.
6. Штеба Р. Ю. Державна політика у сфері забезпечення національної безпеки України : дис. ... канд. наук з держ. управл. : 25.00.02. Харків, 2022. 237 с.
7. Базарко І. М. Сучасні державно-управлінські підходи до вдосконалення реалізації стратегії національної безпеки України. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Державне управління*. 2019. Т. 30. № 1 (69). С. 118–122.
8. Левківська В. М. Адміністративно-правове забезпечення національної безпеки. *Київський часопис права*. 2022. № 4. С. 83–88. doi:10.32782/klj/2022.4.12.
9. Шевченко М. М. Функції та завдання системи забезпечення національної безпеки України в сучасних умовах. *Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки*. 2014. № 3–4. С. 14–24.
10. Троцький Р. С., Курило О. І. Зміст і сутність повноважень та завдань Національної гвардії України при виконанні функцій із забезпечення державної безпеки. *Чесць і Закон*. 2023. № 3 (86). С. 56–60.

Дата надходження статті до редакції: 08.06.2025

Дата затвердження статті до друку: 24.06.2025

Дата публікації статті: 03.10.2025